

БРАНКО А. МИЛЕТИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ (СВЕТОСАВСКИ НОМОКАНОН) И ЗАКОНИК СТЕФАНА ДУШАНА (ДУШАНОВ ЗАКОНИК) КАО ИЗВОРИ СРПСКОГ ПРАВА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

САЖЕТАК. Предмет овог рада су извори средњовековног српског права: Законоправило (Номоканон) Светог Саве из 1219. године и Законик Стефана Душана, цара српског из 1349. и 1354. године. Законик цара Стефана Душана допринео је напретку тадашњег српског друштва као јединствени закон целе државе, не само у старим већ и у новоосвојеним областима, а урађен је на основама Законоправила, на које упућују поједине одредбе Законика.

Рад има за циљ да укаже на вишеструки значај Законоправила и Душановог законика за српску цркву, државу и народ, а поготово у односу на период када је оно настало. Србија је у тадашњем познатом свету и тадашњој Европи уз Византију могла једним оваквим зборником да се похвали. Наведени прописи указују на континуитет српске цркве и државности. Сходно наведеном, проистиче обавеза да не дозволимо заостављање наших најважнијих правних споменика, већ да их у мери у којој је то могуће сачувамо, тумачимо и са поносом истичемо као највредније српско народно благо.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: средњовековно српско право; Законоправило Светог Саве; Законик цара Стефана Душана.

¹ branko.miletic@pr.ac.rs

Рад је примљен 5. фебруара 2019, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 14. јуна 2019.

ВИЗАНТИЈСКИ НОМОКАНОНИ

Номоканон представља зборник закона и канона, односно одредаба грађанског и црквеног права, који су неопходни за регулисање живота, који корене има још у раном средњем веку. Сматра се да је зборник канона настао иза Првог Васељенског сабора 325. године, када су правилима тога сабора били додати канони од неколико ранијих месних сабора 451. године, а почетком VI века појавио се у латинском преводу Дионизија Малог (Мошин, 1953, стр. 57). У вези са одлукама Халкидонског сабора од 8. октобра до 1. новембра 451. године, први пут се појављује Номоканон као црквени зборник. У њему се налазе скраћени текстови свих правила (синопсис). Сабор је донео око 30 канона. Састављање овог зборника приписује се Стефану Ефеском, по коме је назван Синопсис Стефана Ефеског (Поповић, 2012).

Канонски зборници деле се на две категорије: прва, где је материјал организован или хронолошки или према ауторитету аутора и друга, у којој се материја излаже системски у односу на правну проблематику на коју се односи. Састављање оваквог црквено-грађанског зборника приписује се цариградском патријарху Јовану Сколастику. Зборник садржи и делове 12 новела цара Јустинијана који се односе на црквено-правну проблематику, а познат је и као Номоканон Јована Сколастика (око 550), мада се користи и назив Синтагма Јована Сколастика (Мошин, 1953, стр. 57).²

Око 550. године прерађен је канон од стране канонисте Јована Сколастика (касније цариградског патријарха) поделом грађе на 50 наслова (синагоге – титуларум) према садржају (права и дужности патријарха, митрополита, епископа и др.). Истовремено је настао и зборник извода из Јустинијанових новела, подељен на 87 наслова. Оба ова зборника у другој половини VI века спојена су у један под називом Номоканон Јована Сколастика (Мошин, 1953, стр. 57).

Почетком VII века, у време патријарха Сергеја (610–638), настаје црквени зборник Канонска Синтагма, коју је правник Јулијан спојио са збирком закона из Јустинијановог законодавства (*Collectio tripartita*), непознатог састављача из наведеног раздобља. Тако настаје Номоканон у 14 наслова. У овај Номоканон из 883. унета су правила Трулског и Другог Никејског сабора, затим пра-

² Ако је у зборнику номоканонског типа изложено само правило без тумачења, оно се назива Синтагма.

вила Цариградских сабора и великог броја световних сабора. Касније, извршена је нова редакција Номоканона са систематском поделом грађе на 14 наслова, где су у два посебна зборника обједињени: 1) Канонска синтагма у 14 наслова из доба патријарха Сергија и 2) Зборник световних закона. За Номоканон у 14 наслова предговор је написао патријарх Фотије, по којем је назван Фотијев Номоканон. Овај канон је 920. године, одлуком Цариградског сабора, коме је присуствовало четири патријарха источних цркава, постао и званични правни акт хришћанске цркве. Поново је прерађен у доба патријарха Фотија када је добио други предговор датиран 883. годином, а 920. године Цариградски сабор је прогласио наведени Фотијев Номоканон као опште обавезан за све хришћанске цркве (Моџин, 1953, стр. 58).

После Фотија било је неколико покушаја састављања приручника са одредбама грађанског и црквеног права, где је већи значај добио Зборник Арменопула из XIV века подељен на 6. делова са 26 наслова. Поред тога, састављали су се и приручници где је најстарији приручник Стефана еп. Ефеског из VI века. У пракси, нарочито су значење добила три зборника пропраћена тумачењима канониста из XII века: Алексије Аристина у доба Јована Комнена обрадио је поменути синопсис Стефана Ефеског из VI века. Јован Зонара, његов савременик, сачинио је коментар пуном тексту црквених канона у другој половини XII века (1169–1177). Чувени Теодор Валсамон касније је Номоканон истумачио у пуном облику и остао меродаван извор за каснија ишчитавања. У XIV веку дошло је до нове класификације канонских правила по абецедном систему (Синтагма Матије Властара), али Номоканон са тумачењем остаје у употреби, као званични канонски зборник, одлуком архијерејског сабора Српске патријаршије од 25. v 1939. године (Моџин, 1953, стр. 57).

СЛОВЕНСКИ НОМОКАНОНИ

МЕТОДИЈЕВ НОМОКАНОН

Након стварања словенског писма, крајем 868. године, Методије (Соловјев 1932, стр. 22–23) преводи на словенски језик и први црквено-световни законик – Методијев Номоканон (*Liber Sclavorum qui dicitur Methodius*) према његовом панонском житију. *Liber Sclavorum qui dicitur Methodius*, поменут је у краљевству Словена, делу попа Дукљанина из Бара, написаном између 1167. и 1173.

Номоканон је своје име добио по словенском просветитељу Методију, који је уједно био и његов састављач. Овај Номоканон састојао се од Методијевих превода Номоканона Јована Схоластика из 550. године и Закона судњи људем (Словенска прерада Еклогe) (Margetić, 2000).

СРПСКИ НОМОКАНОН

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ

Према Доментијану, „... враћајући се из Никеје 1219. године, где је издејствовао аутокефалност за српску цркву, Сава Немањић се зауставио у Солуну и „оде у свој манастир Филокал где од почетка имаше пребивање. Ту давши много злато, и братство своје одари прилозима, и уписа помен родитељима својима и себи незаборавно до краја. И ту оставши колико хтеде преписа многе књиге законске и о исправљењу вере, које требоваше његова саборна Црква“. Према напоменама уз главу хvи, у ст. 9, наводи се да се „књиге законске, односе на Савин Номоканон или Крмчију, збирку црквених закона неопходних за организацију и живот новоосноване архиепископије због које се Сава путем, како каже Доментијан, веома бринуо“ (Доментијан, 1243, хvи глава). Ово говори о томе где је настало Законоправило Светог Саве.

Назив *Законоправило* изворни је српски назив и он потиче од Светог Саве. Номоканон је оригинални назив на грчком језику и долази од речи *канон* (зборник црквених правила који је црква издавала) и *номои* (световни прописи). Крмчија је оригинални назив који долази из руског језика (Милаш, 1926). Напомињемо да назив Крмчија долази у хix веку од Руса назад у српски језик и на тај начин улази у њега под тим називом. Оно представља први српски правни акт који је писан на разумљивом народном српском језику (Зорић, 2016).

Законоправило Светог Саве подељено је на 64 главе, од којих 44 имају канонски садржај, а 20 световни. Црквена правила позајмљена су углавном из два грчка канонска зборника Синописа Стефана, епископа Ефеског (vi век), са тумачењима Алексија Аристина и Канонске Синтагме у хiv наслова, дело непознатог аутора из vi века, са тумачењима Јована Зонаре. Од световних прописа Номоканон садржи изводе из Јустинијанових новела у 87 поглавља (*Collectio octoginta septem capitulorum*), чији је редактор био Јован Схоластик, цео Прохирон Василија I, који је у Ср-

дији преведен под насловом Закон градски у 40 грана и три новеле цара Алексија Комнина (о браку, о браку робова и о веридби) (Шаркић, 2015, стр. 108).

Законоправилом (Номоканоном или Крмчијом) (Петровић, 1993) Свети Сава је уредио област црквених и грађанских друштвених односа у тадашњој Србији. Део који се односи на црквено право сачињавали су: Синопис Стефана Ефеског, Номоканон Јована Схоластика, Номоканон у 14 наслова, Правила светих апостола, Правила светих отаца, Одлуке Васељенских и Помесних сабора и Мојсијево законодавство (3. и 5. књига Мојсијева). Део који се односио на грађанско право сачињавали су: Изводи из Новела Јустинијанових (око 550), правни зборник који је саставио Јован Схоластик (*Collectio tripartite*), збирка закона из Јустинијановог законодавства (Scott, 1932) и Прохирон – градски закон из 879. године (Šarkić, 2004). Прохирон је зборник византијског грађанског, кривичног и процесног права. Уграђивањем у Законоправило одредби римског и византијског права, Свети Сава је учинио да тадашња Србија постане саставни део хришћанске европске цивилизације.

Законоправило Светог Саве (Номоканон, односно Крмчија) зборник је најкомплетнијих правних прописа у Српској православној цркви (Стојановић, 2014). То је правни спис – књига коју је за потребе новоосноване српске архиепископије приредио Свети Сава, који је њиме правно уредио Српску православну цркву и државу. На тај начин, на почетку XIII века, црква, а не држава, превасходно је добила чврсто устројство. Рад Светог Саве на Законоправило:

„није само сакупљачки, селективни или само преводилачки. Он као састављач књиге са којом ниједна номоканонска византијска књига није иста, слободно одабира и распоређује грађу, с тим што скраћене каноне Стефана Ефеског и Аристинова тумачења понекад замењује пуним текстом канона или Зонариним тумачењима. Затим, приликом превођења меродавно проширује поједине грчке текстове својим кратким објашњењима а понешто и скрађује“ (Петровић, 1993, стр. 16).

Сергије В. Троицки, проучавајући Законоправило Светог Саве уз одређене аргументе, дошао је до следећих закључака: прво, у односу на друге рукописе, српско Законоправило нема прототипа ни у једном сачуваном грчком или словенском рукопису. Друго, у односу на тумачење, Свети Сава се определио за тумачење канона Алексија Аристана и Јована Зонаре, уместо тенденцио-

зних коментара Теодора Валсамова, који изражава идеју свемоћи византијског цара и битно ограничавање свемоћи самосталности аутокефалности цркава. Треће, у односу на постојање концепције, Законоправило прихвата концепцију „сагласја“ у односима између цркве и државе и одбацује све облике „цезаропопулизма“ и „источног папизма“ (хегемоније) Цариградске патријаршије. Четврто, у односу на деловање владара у основној форми, Свети Сава је свесно изоставио све правне списе који би ограничавали слободу деловања владара у световној сфери и цркве у оквиру сопствене јурисдикције. Пето, у односу на потчињавање цркве државној власти, Свети Сава је изоставио и оне одломке Екологе и Епаногоге у којима су се оправдавала потчињавања цркве државној власти (Троицки, 1949; Троицки, 1952). Према мишљењу Богдановића капиталан значај тези Сергија Троицког диће потврђен тек критичким издањем Номоканона Светог Саве. (Богдановић, 1979, стр. 96).

Приликом оснивања и организовања епископија у Српској православној цркви, Свети Сава је сваком изабраном епископу уручио примерак Законоправила да га примењује и да се по њему влада, желећи да црква буде слободна и да владар има што мање уплива у њен рад – без обзира на то што је његов брат Стефан Првовенчани тада био српски краљ. Савино Законоправило убрзо је прихваћено и ван Србије. Већ у XIII веку било је у употреби у Русији, Бугарској, а касније и у Румунији (Перић, 2006, стр. 83). Године 1226. препис Крмчије најпре је однет у Бугарску где је прихваћен као опште обавезујући зборник. Потом је 1262. године други препис послат из Бугарске у Русију који прима митрополит Кирил II. Касније стиже делимично и у Румунију. Од тог првог примерка који је доспео у Русију раде се даљи преписи, а један од њих јесте Рјазанска Крмчија, рађена за епископа Рјазанског, која је и данас сачувана. Штампана *Кормчая книга* у Русији 1650. и 1653. године урађена је на основу Рјазанског преписа из 1284. године, који је у ствари препис Законоправила Светог Саве (Милаш, 1884). Године 1274. када је одржан руски сабор у Владимиру, Крмчија Светог Саве се одобрава и од тада добија на значењу у целом православном свету (Шаркић, 2015, стр. 109; Троицки, 1929, стр. 14). Русизми су у текст Законоправила дошли од Руса преписивача и из текста руске Крмчије.

Имајући у виду да је Законоправило Свети Сава сачинио преваходно за потребе цркве, примена је зависила од његове моћи да учврсти православље у друштвени живот средњовековне Ср-

дије. Наиме, у почетку, изван цркве судило се „према обичајима и здравој памети“ (Urošević, 1939). Протеком времена и јачањем улоге цркве и њених посленика, неписана правила уступила су место решењима садржаним у Законоправилу, а што се види и из одговарајућих одредби Душановог законика (Janković, 1953).³

Структуру Законоправила Светог Саве чини укупно 70 глава: 6 су уводни садржај, 44 се односе на црквено право и 20 је посвећено световном праву.

Световни део Законоправила за основу има римско-византијско законодавство – одговарајући делови Јустинијановог кодекса из VI века, Прохирон (Градски закон у 40 грана, између 870. и 879. године), Новеле Алексија Комнина (из XI и XII века), Зборник Јована Схоластика (око 550. године), али и одговарајуће одредбе Мојсијевог законодавства (око 1200. године пре нове ере).

У правној теорији Законоправилу Светог Саве посвећено је недовољно пажње. Могућ разлог је непостојање оригиналног текста, као и тежња неких да се избрише историја српског народа, односно да се памћење замени забором. Законоправило Светог Саве један је од највећих, ако не и највећи правни споменик како за српски тако и за друге словенске народе.

Законоправило Светог Саве или Номоканон често се у нашој правној литератури назива Савина Крмчија или Крмчија Светог Саве (Милаш, 1926). Назив Крмчија дошао је у Србију крајем XVIII века из Русије. Свети Сава је ово своје дело назвао Законоправилу, па тако и Иловачки и Сарајевски препис Законоправила почињу речима: „Сије књиги глаголајем греческим језиком Номоканон, а нашим језиком се кажу Законоправило“. Сам настанак Законоправила по мишљењу Троицког повезан је са аутокефалношћу Српске православне цркве. Након што је издејствовао у Никеји самосталност за српску цркву, Светом Сави је било потребно да уради зборник правила по којима ће се она управљати (Троицки, 2011). Троицки, даље, сматра да је Свети Сава свратио на Свету Гору пре Никеје, где је узео потребне рукописе, а онда отишао у Солун. То потврђује дело његовог ученика Доментијана у *Жиџију Свештој Саве*, где он каже: „Књиги многи преписа законике и о исправленије вере и же требоваше соборнаја јему црква“ (Доментијан, 1243).

³ Чланови 6, 8, 11, 109. и 196. Призренског рукописа Душановог закона (Јанковић, 1953, стр. 131–146).

Петровић је мишљења да је „Свети Сава знатно раније почео са радом на изради Номоканона и да је Свети Сава изашао пред византијског цара и патријарха у Никеји носећи урађено Законоправило а да би тиме показао по чему ће се управљати црква, поштујући византијске, грчко-римске законе и правила васељенских сабора“ (Петровић, 2004).

Сврха у коју је Свети Сава донео Законоправило налази се у тексту Законоправила, Иловачког преписа, на страни означеној као 398а:

„Појавише се на светлост словенског језика ове благонадахнуте књиге, зване номоканон, јер пре тога беху помрачене облаком мудрости грчког језика; сада пак заблисташе, то јест, протумачене су и благодаћу Божијом јасно сијају, одгонети таму незнања и све просвећујући разумном светлошћу и од греха издвљујући. Сваки пак учитељ, хоћу да кажем епископ или презвитер или други ко има учитељски чин, ако не зна добро ове књиге – ни самог себе не зна ко је, и какав треба да буде, и друге ће познати и научити. Изиђе пак на светлост нашега језика ово писмо трудом и великом љубављу и жељом из младости посвећеног и богочастивог и преосвећеног и првог архиепископа ове српске и поморске земље кир Саве, сина пребодобног оца Симеона, првог наставника све српске земље...“⁴ (Петровић, 1993, стр. 20).

Свети Сава дакле даје завет Србима „да на књигама Законоправила – том чудесном огледалу – обликују карактер, заснивају породични, црквени и државни живот. На тај начин, у ствари, опредељују своје место у историји народа и држава“ (Петровић, 1993, стр. 20).

Препис Законоправила Свети Сава предаје сваком епископу у постојећим и основаним епископијама (Ивић, 1922) и то: 1) *Моравска епископија*, столица манастира Жича (Св. Спас, Спасовдан) архиепископија; 2) *Зетска епископија*, столица манастира Св. Михаила у Превлаци у заливу которском; 3) *Епископија Хумска*, столица манастира Пресвете Богородице у Стону на Пељешцу; 4) *Дабарска епископија*, столица манастира Св. Николе (Бања) на доњем Лиму; 5) *Епископија Моравице*, столица манастира Св. Архилија, сада Ариље; 6) *Рашка епископија*, столица манастира Св. апостола Петра и Павла (епископија и пре Светог Саве, под Охридском архиепископијом (предео Горњег Ибра, Јелашнице, Ситнице, оба Лаба и Драшковине)); 7) *Тојличка епископија*, столица манастира Св. Николе код Беле Цркве (данашња Куршумлија); 8) *Будимљан-*

⁴ Предео са српскословенског на српски језик М. Петровић.

ска *еѿискоѿија*, столица манастира Св. Ђурђа (Ђурђеви ступови) код Берана; 9) *Еѿискоѿија Хвосѿно*, столица манастира Пресвете Богородице у Малој Студеници, недалеко од Пећи; 10) *Призренска еѿискоѿија*, столица манастира Пресвете Богородице у Призрену. Предајући препис, Свети Сава их упозорава да треба да знају цео садржај Законоправила, а да треба да га знају и сви свештеници и учитељи. Они који га не знају неће знати ко су, они који се загледају у његову дубину имаће прилику да, као у огледалу, виде себе какви јесу, а какви би требало да буду, што ће и другима пренети и научити их како бољи да буду (Петковић, 1995). Имајући у виду наведено, може се закључити да је уз оригинал постојало још најмање десет оригиналних преписа Законоправила која су била раздељена по епископијама.

Рукопис Светог Саве оригиналан је нарочито по избору текста које ће превести, протумачити и написати. Оригинални рукопис не постоји, међутим, чува се више преписа рукописа српске редакције и то:

- 1) АУТОГРАФ ИЗ 1219. ГОДИНЕ (Полојац, 2017, стр. 52).
- 2) ТЕОФИЛОФ ПРЕПИС ИЗ 1252. ГОДИНЕ (Соловјев, 1932, стр. 28–29).
- 3) ИЛОВАЧКИ ПРЕПИС СМАТРА СЕ ЗА НАЈСТАРИЈИ ПРЕПИС ЗАКОНОПРАВИЛА. НАСТАО ЈЕ 1262. ГОДИНЕ У МАНАСТИРУ СВЕТОГ АРХАНЂЕЛА НА ИЛОВИЦИ, ДАНАШЊИ МАНАСТИР Св. МИХАИЛА У ПРЕВЛАЦИ У ЗАЛИВУ КОТОРСКОМ, ГДЕ СЕ НАЛАЗИЛО СЕДИШТЕ ЗЕТСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ. ПИСАН ЈЕ НА ПЕРГАМЕНТУ, А НЕКИ ЛИСТОВИ СУ ИЗГУДЉЕНИ (Петровић, 2004, стр. 22). ОВАЈ ПРЕПИС ПО МИШЉЕЊУ НЕКИХ АУТОРА СМАТРА СЕ НАЈПРИБЛИЖНИЈИМ ОРИГИНАЛНОМ ТЕКСТУ. ПРЕМА МИШЉЕЊУ АКАДЕМИКА ПЕТРОВИЋА, ОВАЈ ПРЕПИС САСТОЈИ СЕ ОД ОКО 400 СТРАНА, И „НЕДОСТАЈЕ ПО ЈЕДНА СТРАНА ИЗА ПОСТОЈЕЋИХ СТРАНА (6, 14, 20, 133, 135, 137. и 396, четири иза 53. и осам иза 95“ (Петровић, 2004, стр. 29). У ОВОМ ПРЕПИСУ ПРВЕ 53 СТРАНЕ ПРЕПИСИВАО ЈЕ НЕПОЗНАТ РУСКИ ПРЕПИСИВАЧ ИЗ НОВГОРАДА. ПРИЛИКОМ ПРЕПИСИВАЊА ОДРЕЂЕНЕ СРПСКЕ РЕЧИ ЗАМЕЊИВАО ЈЕ РУСКИМ, ШТО ЈЕ БИО РАЗЛОГ ЗА НЕКА МИШЉЕЊА ДА ЈЕ „СВЕТИ САВА У ТЕКСТ ЗАКОНОПРАВИЛА УГРАДИО ГОТОВЕ СЛОВЕНСКЕ ПРЕВОДЕ РУСКИХ ПРЕВОДИЛАЦА“, ПА ЈЕ ДОШЛО И ДО ОСПОРАВАЊА АУТОРСТВА СВЕТОГ САВЕ (ТРОИЦКИ, 1949). У НАСТАВКУ ПРЕПИСА, ОД 53. СТРАНЕ ПА НАДАЉЕ ТАКВИХ РУСИЗАМА НЕМА, ЈЕР ЈЕ НАСТАВАК ПРЕПИСА ПИСАО ПИСАР РАШКЕ ПРЕПИСИВАЧКЕ ШКОЛЕ ПОТПИСАН КАО „МНОГОГРЕШНИ БОГДАН“. ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ОВАЈ ТЕКСТ ЈЕ ОДНЕТ У ЗАГРЕБ. ОД ТАДА СЕ ТАЈ ПРИМЕРАК НАЛАЗИ У БИБЛИОТЕЦИ ХРВАТСКЕ АКАДЕМИЈЕ ЗНАНОСТИ И УМЕТНОСТИ У ЗАГРЕБУ, ПОД СИГНАТУРОМ Шс9 (Соловјев, 1932).

- 4) РАШКИ ПРЕПИС настао је 1295–1305. године у Петровој цркви у Расу (Рашкој). Има 427 страна. Писан је на пергаменту и сада се налази и чува у историјском музеју у Москви.
- 5) ДЕЧАНСКИ ПРЕПИС настао је око 1340. године. Има 284 стране. Преписиван је у манастиру Високи Дечани на танком пергаменту и чува се у библиотеци манастира Високи Дечани.
- 6) САРАЈЕВСКИ ПРЕПИС: Око настанка овог преписа нема јединственог мишљења међу теоретичарима. Према једнима његов настанак везује се за прву трећину XIV века, тј. за 1371. годину, док га други везују за другу половину XIV века. Нема података о месту где је настао и ко су били његови преписивачи. Овај препис се најмање три века налази у Старој српској цркви у Сарајеву, јер су на маргинама почев од 247. стране забележене смрти митрополита Мелентија 1740. године и Пасија Лазаревића 1759. године.⁵
- 7) ПЧИЊСКИ ПРЕПИС: Датира око 1370. године, писан на 305 страна, на хартији, у којном је повезу и чува се у Српској академији наука и уметности у Београду (Соловјев, 1932).
- 8) МИЛЕШЕВСКИ ПРЕПИС: Настао око 1295. године. Оригинални препис није сачуван. Међутим, у Румунији постоји препис Законоправила из XVI века који је писан на хартији, укоричен кожним повезом и има 322 стране (Соловјев, 1932, стр. 28–29). Носи назив Правила – Номоканон и садржи натпис да је преписан са рукописа црноризаца Германа из Милешева (Милин, 2000). Према истраживањима румунског историчара Панаитеска, поред Милешевског преписа који се данас налази у музеју Румунске академије наука у Букурешту под бројем 285 и има 323 листа, постоји још један препис од 88 листова, под бројем 340, а преписан је у манастиру у Влашкој и налази се у музеју Румунске академије наука у Букурешту (Panaitescu, 1959, стр. 760).
- 9) ПЕЋКИ (ЛЕСНОВСКИ) ПРЕПИС из 1552. године (Соловјев, 1932).
- 10) ГЕРМАНОВСКИ ПРЕПИС из 1295. године (Троицки, 1952, стр. 67).
- 11) ХИЛАНДАРСКИ ПРЕПИС око 1500. године.
- 12) БЕОГРАДСКИ ПРЕПИС око 1470. године (Соловјев, 1932).
- 13) МОРАЧКИ ПРЕПИС настао је око 1615. године. Први га је описао архимандрит Нићифор Дучић (Дучић, 1877, стр. 62–64, 96–97). Преписан је по тражењу игумана манастира Морача Гаврила. Сачињен је на хартији и има 358 страна (Соловјев, 1932) и чува

⁵ О наведеном ближе видети: Сарајевски препис Законоправила Светог Саве.

се у музеју Српске православне цркве – ЗРГ бр. 164 (Петровић, 2004).

Законоправило Светог Саве и данас је званични правни кодекс Српске православне цркве, а послужио је као основа законодавном раду многих српских владара и то: Жичке повеље из 1220. године – чл. XVII, Душановог законика из 1349. и 1382. – чланови 6, 8, 11, 109. и 196, Повеље кнеза Лазара из 1380. и 1382. године, први писани закон устаничке Србије из 1804. године, као и Српског грађанског законика из 1944. године, параграфи 93. и 94. Овим Законоправилом чврсто устројство добила је црква, а не држава стога што се њиме не прописује низ питања као што су: положај зависних категорија становништва, судска надлежност и поступак, положај властеле и сл. Чврсто правно устројство цркве осетило се и на правно устројство државе, како би се у њој уредио велики број питања. Међутим, ипак се та питања односе на црквена, а не на државна.

ЗАКОНИК СТЕФАНА ДУШАНА – ДУШАНОВ ЗАКОНИК (1349. И 1354)

Године 1346, након што је претходна српска архиепископија подигнута на степен патријаршије, Душан се крунисао за цара. На државном сабору у Скопљу на Спасовдан 21. маја 1349. године, проглашен је Законик цара Стефана Душана. У састав закона ушло је 135 појединачних одредаба на челу са Царевом повељом о законодавном раду (тзв. први део). Након 5. година, односно у раздобљу од 1. септембра 1353. до 31. августа 1354. овај закон је допуњен (Зигел, 1870; Новаковић, 1878; Флорински, 1888). Душанова намера је била да се доношењем овог закона српска држава уреди прописима који би важили за цело царство и подједнако за све поданике.

Српски цар Стефан Душан постао је велики законодавац попут царева Јустинијана, Лава Шестог и Василија Првог, заснивајући свој рад на духу и традицији римско-византијског права. Извори овог Законика нису само византијски. У Законику постоји византијски идеолошки темељ и правни модел кодификације којим се у српским и грчким земљама уводи јединствени правни систем. Законик је епохално и уставотворно дело европског нивоа, правне културе и цивилизације.

У Законику постоји његова чувена трипартиција, коју сачињавају: Скраћена Синтагма Матије Властара, тзв. Закон цара Јустинијана и Законик цара Стефана Душана (Новаковић, 1907,

стр. 250). У преписима „млађе редакције“, почев од XVII века, *Codex bipartitus* обухвата Закон цара Константина Јустинијана и Душанов законик (Мирковић и Ђурђевић, 2011, стр. 64), У новим преписима Душановог законодавства (Раваничком, Софијском, Борђошком, Текилијином итд.) скраћена синтаagma престала је да буде део Душановог законодавства, а његове одредбе делом су преузете из Законика цара Константина Јустинијана и Душановог законика (Мирковић и Ђурђевић, 2011, стр. 64).

Душанов законик има за основу Законоправило и у неким члановима директно упућује на њега (чланови 6, 8, 11, 101, 109. и 196). Једна трећина Законика урађена је по угледу на одговарајуће прописе византијског права (Соловјев, 1928). Постоји сличност чланова 171. и 172. Законика (који прописују независност судства) са деловима из византијског зборника Василике (књига VII, 1, 16–17), које су биле византијска прерада Јустинијановог зборника (Новаковић, 1870; Радојчић, 1953).

Цркви и црквеним пословима Законик посвећује првих 38 чланова. Следе одредбе Законнику које уређују односе у вези са властимама властеле и слободних људи и њиховим дужностима, а затим одредбе које говоре о обавезама зависног становништва, себара (кметови и земљорадници). Следеће у Законнику су: одредбе о судству, о казнама за различите врсте кривичних и других преступа. Душанов законик садржао је 201 члан (Тарановски, 1926; Тарановски, 1931), али се, у зависности од сачуваног преписа, састоји од 135. до 201. члана. Законик сачињава јединствену правну целину заједно са два византијска правна акта: Законом цара Јустинијана (Јустинијанов зборник) и скраћеном Синтагом Матије Властара.

Према Бубалу постоје више од 26 рукописа преписа Душановог закона и то:

- 1) Атонски препис из друге четвртине XV века;
- 2) БАРАЊСКИ ПРЕПИС из прве четвртине XVI века;
- 3) БЕОГРАДСКИ ПРЕПИС пре 1757, изгорео 1941; препис Јанка Шафарика из 1847;
- 4) БИСТРИЧКИ ПРЕПИС из средине XV века;
- 5) БОГИШИЋЕВ ПРЕПИС из друге половине XIX века;
- 6) БОРЂОШКИ ПРЕПИС око 1703–1710;
- 7) ВРШАЧКИ ПРЕПИС из 1772;
- 8) ГРБАЉСКИ ПРЕПИС из последње четвртине XVIII века;
- 9) ЈАГИЋЕВ ПРЕПИС из друге половине XIX века;
- 10) КАРЛОВАЧКИ ПРЕПИС из друге половине XIX века;

- 11) Ковиљски ПРЕПИС из 1726. године;
- 12) ПАТРИЈАРШИЈСКИ ПРЕПИС са краја XVII и почетка XVIII века;
- 13) ПОПИНАЧКИ ПРЕПИС око 1705. године;
- 14) ПРИЗРЕНСКИ ПРЕПИС из прве четвртине XVI века;
- 15) РАВАНИЧКИ ПРЕПИС из друге половине XVII века;
- 16) РАКОВАЧКИ из 1700–1701;
- 17) РЕЖЕВИЋКИ ПРЕПИС из прве половине XVIII века;
- 18) РУМУНСКИ ПРЕПИС из 1776. године;
- 19) САНДИЋЕВ ПРЕПИС из око 1725;
- 20) СОФИЈСКИ ПРЕПИС из 1728;
- 21) СТУДЕНИЧКИ из око 1725;
- 22) СТРУШКИ из последње деценије XIV века;
- 23) ТЕКЕЛИЈИН ПРЕПИС из 1711;
- 24) ХИЛАНДАРСКИ ПРЕПИС 1420–1430;
- 25) ХОДОШКИ ПРЕПИС из прве трећине XV;
- 26) ШИШАТОВАЧКИ ПРЕПИС из средине XVII века;
- 27) ЗАГРЕБАЧКИ ПРЕПИС из половине XVIII века;
- 28) СТРАТИМИРОВИЋЕВ ПРЕПИС из XVII–XVIII века (Бубало, 2015, стр. 141–142; Соловјев, 1928).

Оригинал Душановог законика није сачуван. Постоји само више преписа, али из каснијих времена. Као најстарији и најближи изгубљеном оригиналу сматрају се Струшки препис и њему сличан Призренски рукопис из XIV века. По овом последњем препису С. Новаковић издао је Душанов законик 1870. и 1898. године (Новаковић, 1870). Каснији преписи из XV и XVIII века више се одавају од оригинала, или га чак прерађују и дорађују.⁶

Синтагма Матије Властара представља зборник црквеног и световног права које је Матија Властар, солунски монах, завршио 1335. године. Световни део Синтагме за основу је имао одредбе Прохирона, одређена решења из Василика и каснијих новела ви-

⁶ Одбор за изворе српског права при Српској академији наука и уметности у Београду почев од 1975. године, започео је са објављивањем свих познатих преписа Душановог законика. До сада су изашла три тома: Први, где су објављени преписи: Струшки и Атонски – „Законик цара Стефана Душана, Струшки и Атонски рукопис, књ. 1. Београд, 1975. Други, где су објављени преписи: Студенички, Хиландарски, Ходошки и Бистрички „Законик цара Стефана Душана, Хиландарски, Ходошки и Бистрички рукопис“ књига 2. Београд, 1981. Трећи, где су објављени преписи: Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски“. „Законик цара Стефана Душана, Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски“, књ. 3. Београд 1997.

зантијских владара. У Синтагми је сва грађа распоређена у 24 састава (синтагме), према редоследу грчког алфабета. Средњовековна Србија је, за потребе световних судова, углавном преузела грађанске прописе, не прихвативши она решења (канонског карактера) која су била у супротности са интересима српске државе и цркве. Зато се и каже да је у употреби била скраћена Синтагма Матије Властара из 1348. или 1349. године (Кркљуш, 2002, стр. 55).⁷

Већина рукописа старије редакције садржи преписе још два законска текста – скраћену Синтагму Матије Властара с правилима Светог Јована Посника (Флорински, 1888) и Јустинијанов закон (Марковић, 2007). Овакав троделни кодекс обично се назива Душаново законодавство иако нема недвосмислених доказа о томе да су још за Душановог живота ова три законска текста здружена у један правни зборник. Према Бубалу „ниједан од рукописа у којем су сва три текста преписана није старији од прве четвртине XV века, а најстарији рукописи српског превода Синтагме Матије Властара на основу којег је редигована њена скраћена верзија, потичу из последње четвртине XIV века из времена након измирења Српске и Васељенске патријаршије“ (Бубало, 2013, стр. 727–729).

У правној литератури постоје пуна редакција и скраћена редакција Синтагме Матије Властара.⁸ Пуна редакција Синтагме Матије Властара:

- 1) Синтагма Матије Властара, 1387 – хви;
- 2) Синтагма Матије Властара, 1375/85, Дечани;
- 3) Синтагма Матије Властара, друга половина XIV века;
- 4) Синтагма Матије Властара, последња четвртина XIV века, Хиландар;
- 5) Синтагма Матије Властара око 1370. године, познат још под именом „Пчињски рукопис“ или „Старији Карловачки рукопис“ – Патријаршијска библиотека;
- 6) Синтагма Матије Властара, почетак XV века, Зограф II;
- 7) Синтагма Матије Властара 1453. година, Крушедол, Музеј СПЦ;
- 8) Синтагма Матије Властара из 1540, НБ Србије;
- 9) Синтагма Матије Властара из 1558. године, Цетиње;

⁷ О овом правном извору детаљније видети код: Кркљуш (2002, стр. 55) и Благојевић (1989, стр. 181).

⁸ Ова два пописа нису потпуна јер постоје рукописне збирке у иностранству, које нису у довољној мери истражене.

- 10) Синтагма Матије Властара из 1577. године, Патријаршијска библиотека;
- 11) Синтагма Матије Властара из 1550/60. године, Дечани;
- 12) Синтагма Матије Властара из XVI века, Патријаршијска библиотека;
- 13) Синтагма Матије Властара из XV века, Стара црква, Сарајево;
- 14) Синтагма Матије Властара из прве половине XVI века, Владичански двор – Вршац;
- 15) Синтагма Матије Властара, крај XVI века, Музеј СПЦ (Властар, 1290–1360, стр. 19).

Скраћена Синтагма Матије Властара:

- 1) Скраћена Синтагма Матије Властара 1510/20. године, УД;
- 2) Скраћена Синтагма Матије Властара, прва трећина XV века, Хиландар;
- 3) Скраћена Синтагма Матије Властара, прва трећина XV века, ЈАЗУ IV (у оквиру тзв. Студеничког зборника);
- 4) Скраћена Синтагма Матије Властара друга четвртина XV века, Никољач;
- 5) Скраћена Синтагма Матије Властара, почетак века, НБ Србије;
- 6) Скраћена Синтагма Матије Властара 1570/80. године, Музеј Срема тзв. Бешеновски препис;
- 7) Скраћена Синтагма Матије Властара XVI век, Патријаршијска библиотека – Карловачки зборник;
- 8) Скраћена Синтагма Матије Властара, крај XVI почетак XVII века, Вршац;
- 9) Скраћена Синтагма Матије Властара, 1620 године, Хиландар (Властар, 1290–1360, стр. 19).

Наследно право и наслеђивање није довољно регулисано у Душановом законику. Том важном облашћу права Законик посвећује само неколико параграфа. На пример: „Имање властелина наслеђује после његове смрти потомство“. Међутим, из Законика се не види да ли је наслеђивање некретнина било ограничено само на мушко потомство и тиме женско било лишено ове имовине. Наслеђивање је било ограничено до трећег брата, па законска одредба то нормира на следећи начин: „Који властелин узима децу, или опет и не узима децу, те умре, и по његовој смрти баштина пуста остане, где се нађе од његова рода до трећег брата, тај да има његову баштину“ (§ 41). Наслеђивање потчињене баштине није регулисано Закоником. Тада се проблем наслеђивања и није могао појавити стога што је на селу било

многа породица које су живеале у задругама. Ипак, било је и ино-
 косних породица и можемо претпоставити да се тада непокрет-
 на имовина могла наслеђивати. Највероватније је постојао услов
 да наследник буде „работник“ (да се бави истим послом) као и *de*
cius и да са наслеђем преузме и све обавезе. У §174 помињу се
 „људи“ који имају своју „баштину“. Они су од те земље могли да-
 вати поклоне цркви, мираз, или су је могли продати, али увек
 под веома важним условом – да на земљи остане „работник“. Ако
 га не буде, „ономе господару чије буде село, аколи не буде работ-
 ника за оно место ономе господару чије буде село, да је властан
 узети оне винограде и њиве“. Такав поступак можемо сматрати
 вероватним и када је у питању наслеђивање (Соловјев, 1928, стр.
 129–140). Ово се односило на законско наслеђивање. Нема поу-
 зданих података да ли је и од када тестамент био у употреби у
 средњовековној Србији. Душанов законик не говори нигде ди-
 ректно о праву на тестирање. Међутим, када се посредно узму
 прописи чл. 40, 46, 174. Душановог законика, а који прописују
 право располагања баштином и робовима, може се извести за-
 кључак да је тестамент постојао и као такав коришћен и у феу-
 далној српској држави. Наравно, форме тестаментa одговарале
 су захтевима Законоправила Светог Саве.

Мана Законика је одсуство посебних параграфа који би регули-
 сали брочно и наследно право. Међутим, ово постаје јасније када
 се утврди да у скраћеној Синтагми Матије Властара једну трећину
 одредби сачињавају управо оне које регулишу брочно право, а
 да се велики број одредаба односи на наследно право, обухвата-
 јући и законско и тестаментално наслеђивање (Соловјев, 1928).

Према Поповићу, Душанов законик је дело универзалне коди-
 фикације права средњовековне Србије, која заједно са Скраћеном
 синтагмом Матије Властара и тзв. Јустинијановим законом чини
 јединствено Душаново законодавство. „По својој дубини и умно-
 сти, Душаново законодавство, а пре свега Душанов законик, је
 пример величанствене средњовековне правне кодификације“
 (Поповић, 1999).

ЗАКЉУЧАК

Законоправило Светог Саве неспорно је први правни документ у
 средњовековној Србији писан богатим српскословенским јези-
 ком и у њему је кодификовано цело средњовековно српско пра-
 во. Узор за наведено дело било је римско-византијско право и
 правни извори. Законоправило представља „потврду“ о правној
 уређености средњовековне српске државе. Нажалост несумњиви

квалитети Законоправила Светог Саве нису били довољни да се овом писаном правном споменику посвети заслужена пажња и простор сходно његовој важности, те је потребно да се уложи потребан напор како би се његовим проучавањем реafirмисале вредности овог средњовековног српског правног извора.

Душанов законик представља несумњиво прогресивну појаву, корак даље на путу ка савлађивању или бар ограничавању феудалне раздробљености, на путу ка проширивању, изједначавању и јачању унутрашњег тржишта, царске власти и Србије. Доприоне је развоју српског друштва тиме што је био јединствени закон целе државе и што је важио на целој пространој територији Душановог царства. Законик цара Стефана Душана јесте дело од посебне законодавне делатности без обзира на то што истовремено представља и део општег законодавства средњовековне Србије.

Извори Законика цара Стефана Душана нису само византијски. „Идеолошки темељ и правни модел кодификације је византијски и њиме се у српским и грчким земљама уводи јединствени правни систем“. Овај законик у правној теорији слови за „епохално законодавно и уставотворно дело европског нивоа и правне културе и цивилизације“ (Станковић, 2013).

ИЗВОРИ

Сарајевски препис Законоправила Светог Саве из XIV века – фототипиа, Прир. Станка Стјепановић и јеромонах Серафим (Глигић), „Дабар“ Издавачка кућа Митрополије дабробосанске. 2013, 776 стр.

Сарајевски препис Законоправила Светог Саве из XIV века – превод, Прир. Станка Стјепановић и јеромонах Серафим (Глигић), „Дабар“ Издавачка кућа Митрополије дабробосанске. 2015, 333 стр.

ЛИТЕРАТУРА

Благојевић, М. (1989). *Србија у доба Немањића*. Београд: Вајат.

Богдановић, Д. (1979). Крмчија Светог Саве. У: В. Ђурић (ур.), *Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање: међународни научни скуп* (91–99). Београд: Српска академија наука и уметности.

Бубало, Ђ. (2013). Оглед из историје Душановог законика (рукописно окружење). *Зборник радова Византолошког института*, 50 (2), 725–740.

Бубало, Ђ. (2015). Време Душановог законика. *Slovene*, 4 (2), 119–146.

Властар, М. (2013). *Синџајма*. Београд: САНУ.

Доментијан. (1243). *Житије Светиој Саве*. Нови Сад: Матица српска.

Дучић, Н. (1877). Крмчија морачка 1877. *Гласник Српској ученој друштва*, VII, 62–64, 696–97.

- Зигелъ, Т. (1870). *Законикъ Сѣефана Душана*. С. Петербургъ: Типографія товарищества Общественная польза.
- Зорић, П. (2016). *Zakonopravilo svetoga Save i pravni transplanti*. www.alanwatson.org.
- Ивић, А. (1922). Грађа за историјску географију цркве. *Гласник географској друштва*, 7 (8), 208.
- Кркљуш, Љ. (2002). *Правна историја српској народа*. Нови Сад: Прометеј.
- Марковић, Б. (2007). *Јустинијанов закон, Средњовековна византијско-српска љавна комбилација*. Београд: САНУ.
- Милаш, Н. (1884). *Зборник љавила свејих айосѣола, васионских и љомјесних сабора и свејих оѣаца, која је љримљена љравославном црквом*. Задар: Штампарија А. Пајевића.
- Милаш, Н. (1926). *Православно црквено љраво*. Београд: Геца Кон.
- Милин, Ж. (2000). *Из древних односа српско-румунских*. Темишвар.
- Мирковић, З. и Бурђевећ, М. (2011). Правила о поклону у српском средњовековном праву. *Анали Правној факултетеу у Београду*, LIX (2/2011), 63–90.
- Новаковић, С. (1870). *Законик Сѣефана Душана цара српској 1349. и 1354*. Београд: Државна штампарија.
- Новаковић, С. (1878). *Законик Сѣефана Душана цара српској 1349. и 1354*. Београд: Државна штампарија.
- Новаковић, С. (1907). *Майије Власѣара Синѣаѣма – азбучни зборник византијских црквених и државних закона и љавила (словенски љревод времена Душанова)*. Београд: Државна штампарија.
- Перић, Д. (2006). *Црквено љраво*. Београд: Правни факултет.
- Петковић, С. (1995). *Акаѣисѣ Свејом Сави*. Хиландар.
- Петровић, М. (1993). Историјско-правни значај Законоправила Светога Саве. *Гласник љрава*, 2/1993, 15–23.
- Петровић, М. (2004). *Законољравило Свејој Саве*. Краљево: Жича.
- Полојац, М. (2017). Јунац који боде у Законоправило Светог Саве. *Анали Правној факултетеу у Београду*, LXV (2/2017), 43–69.
- Поповић, М. (1999). Правда и Душаново законодавство. *Law and Politics*, 1 (3), 293–323.
- Поповић, Р. (2012). *Васељенски сабори: љрви, друѣи, љрећи и чеѣврѣи, Огадрана докуменѣа, књ.1*. Београд: Академија Српске православне цркве за уметност и конзервацију.
- Радојчић, Н. (1953). *Душанов законик*. Београд: Српска академија наука.
- Соловјев, А. (1932). *Свејосавски номоканон и њеѣови љреѣиси*. Београд: Народна штампарија.

- Соловјев, А. В. (1928). *Законодавство Сѣефана Душана цара Срба и Грка: доктѣорска расѣава*. Београд; Штампарија „Свети Сава“.
- Стојановић, Н. (2014). О наслеђивању у Законоправилу Светог Саве. *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, 48 (1), 25–43.
- Тарановски, Т. (1926). *Душанов законик и Душаново царство*. Нови Сад: Матица српска.
- Тарановски, Т. (1931). *Историја српској права у немањихој држави, I, II, III, IV*. Београд: Геце Кона.
- Троицки, С. (1929). *Свети Сава и словенство*. Нови Сад: Јовановић и Богданов.
- Троицки, С. (1949). Ко је превео Крмчију са тумачењима?. *ГЛАС САНУ*, 193, 119–142.
- Троицки, С. (1952). *Како треба издати Светосавску Крмчију (Номоканон са тумачењима)*. Београд: Споменик САН СП.
- Троицки, С. (2011). *Црквено право*. Београд: Правни факултет.
- Флоринский, Т. (1888). *Памятники законодательной деятельности Душана Царя Сердовъ и Грековъ*. Киевъ: Типография императорскога университета св. Владимира.
- Шаркић, С. (2015). Утицај византијског права на средњовековно српско право. *Slovēne*, 2, 106–118.
- Janković, D. (1953). *Istorija države i prava feudalne Srbije, XII–XV vek*. Београд: Naučna knjiga.
- Margetić, L. (2000). Liber Methodius i pitanje vrela devete glave Ljetopisa popa Dukljanina. *Croatica christiana periodica*, xxiv (46), 1–9.
- Мошин, В. А. и Троицки, С. (1953). Kako treba izdati Svetosavsku krmčiju (Nomokanon sa tumačenjima), SANU, Spomenik CII, Odeljenje društvenih nauka, Nova serija 4, Београд 1952. *Časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 2/1953, 57–67.
- Panaiteșcu, P. (1959). *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei*. București: Editura academiei Republicii populare Romane.
- Scott, S. P. (1932). *The civil Law*. Cincinnati: The Central Trust Company.
- Šarkiћ, S. (2004). The Concept of Marriage in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law. *Зборник радова Византолошкој институцији*, xli, 99–103.
- Urošević, L. (1939). *Pravosuđe i pisano pravo u srednjevekovnoj Srbiji u svetlosti današnjeg pisanog prava*. Београд: Štamparija „Davidović“.

BRANKO A. MILETIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF LAW

SUMMARY

SAINT SAVA LAW (NOMOCANON OF SAINT SAVA) AND LAW OF STEFAN
DUŠAN (DUŠAN'S CODE): SOURCES OF LAW IN MEDIEVAL SERBIA

The paper deals with the sources of medieval Serbian law: Saint Sava Law (Nomocanon) from 1219 and Stefan Dušan's Code from 1349 and 1354. Little is known about the Nomocanon of Saint Sava although it was a legal act used 130 years before the first part of Dušan's Code. This legal source is rarely mentioned in the textbooks, hence the correctly applied phrase in theory is: "such a relation to Saint Sava Law is a manifestation of conscious denial and a lack of culture." Some authors add that this means "forgetting the rich legislative activity of one of the most important personalities of medieval Serbia." Dušan's Code, the Law of the Emperor Stefan Dušan, is the most important law (constitution) of medieval Serbia, which was made on the foundations of the Nomocanon. In some articles, Dušan's Code directly refers to the Nomocanon (Articles 6, 8, 11, 01, 109, and 196). The author of this article points to these two very important works of Serbian medieval law and advocates for the return to the roots, the reaffirmation and the comprehensive study of the Saint Sava Law. This almost forgotten rule of civil law in medieval Serbia was the foundation of Dušan's Code, from 1349 and 1354.

KEYWORDS: Medieval Serbian Law; Saint Sava Law; Dušan's Code.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).